

CHALMERS
UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

Den förskräckligt distribuerade hjärnan

Downloaded from: <https://research.chalmers.se>, 2024-07-13 13:51 UTC

Citation for the original published paper (version of record):

Palmås, K. (2022). Den förskräckligt distribuerade hjärnan. Nå ut, nå fram, nå in: Om distribution av litteratur, konst och kritik på 2020-talet

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Karl Palmås

Den förskräckligt distribuerade hjärnan

Prolog

Ransäter, sent i november. Vi bor över i den gård där Erik Gustaf Geijer föddes och växte upp, innan han flyttade till Uppsala och blev poet, historiker, rektor, riksdagsperson, föregångsgestalt för den svenska liberalismen*, och skapare av den svenska moderna »statsindividualismen«**. Den första frosten har kommit, solen lyser på de skogar, berg och dalar som Geijer diktade om – de han alltid längtade hem till, efter det att hans öde blev att leva vid Fyrisån.

Jag tar en promenad för att bese dessa skogar, berg och dalar. Så det var denna miljö som formade den unge herre som skrev ett äreminne till Sten Sture den äldre, och vann pris av Svenska Akademien? Jag antar att tillvaron i Ransäter för en välbärgad ung man måste ha givit gott om tid att läsa och tänka.

Jag tänker på mina egna barn, som sitter i huset från 1700-talet

* Se Ulrika Knutsson och Ola Larsson i *Ord & Bild*, nummer 3-4, 1997.

** Se Henrik Berggren och Lars Trägårdh, *Är svensken människa?*, Norstedts, 2006.

och idkar skärmtid; våndas över att de växer upp i en digital verklighet som designats på försåtliga vis. Tidigare under hösten införde kinesiska kommunistpartiet sin tre-timmar-skärmtid-per-veckalag. Jag tänker: 1-0 till enpartistaten. I slutet av sitt liv drömde Geijer liberala ekonomiska drömmar – jag drömmer totalitära drömmar. Det är så liberalismen kommer dö; när den ängsligt småborgerliga medelklassen börjar dagdrömma om att slippa bära oket som ansvarstagande individ.

I Ransäter kan man spåra svenska liberalismens uppkomst, men jag funderar mest på dess eventuella fall. Detta må vara en överdramatisering, men det finns en djupare poäng här: Geijers arbete bjuder in till att tänka kring uppkomsten – men även inskränkandet – av en kritisk offentlighet.

Senare i Geijers liv – när han lämnat Ransäter och gjort akademisk karriär i Uppsala – skulle han bli en del av det epokskifte som den svenska offentligheten genomgår kring 1830-talet. Under denna period, då den moderna pressen exploderar i Sverige, startar han sin egen tidskrift: *Litteratur-bladet*. Det är främst i denna publikation som han bryter med konservatismen, och tar ställning för en liberalism som verkar gravitera mot socialism.

Tidskriften består endast av bidrag från Geijer själv, och den inledande texten från 1838 påminner lite om den första posten på en oo-talsblogg. Lite trevande försöker Geijer ringa in vad han kommer skriva om, men han vet inte riktigt. På samma sökande sätt funderar han på sin målgrupp, men sluter sig till att skriva först och oroa sig över läsekretsen sedan. I kommande nummer publiceras sedan texter – en slags utökade recensioner – om allt möjligt som Geijer läser. Återigen, inte helt olikt oo-talets bloggar.

Jämförelsen mellan *Litteratur-bladet* och oo-talets bloggofär kan verka haltande. Samtidigt innebar Geijers blad, såväl som blog-

gen, ett experiment med nya former för självpublicering. I båda fallen utforskar skribenten närmandet till en i förhand okänd läsekrets, som paradoxalt nog är både bred och smal. Geijer tillåts plötsligt skriva till en krets utanför de akademiska finrummen, som då inkluderade avsevärt färre läsare än dagens universitetsfär. Samtidigt ges han även friheten att fokusera på den unika blandning av spridda specialintressen som han – bara han – tillskansat sig under sina resor, sin läsning, sitt arbete. Ett mer finstämt samtal kan uppstå, mellan sinnen som inte sammanförts tidigare.

Den distribuerade hjärnan

Låt oss stanna kvar i oo-talets bloggkultur. Här är ett utdrag ur en bloggtext skriven inför nyåret 2008:

Under året har det ju blivit så påtagligt att min hjärna är distribuerad. Om man nu kan säga »min«: Jag har slutat bry mig om var denna hjärna slutar, och var bloggvännernas börjar. En av noderna i den distribuerade hjärnan kallar sig lämpligt nog »I am many«. [...] Min kropp består av fiberoptisk kabel. Jag är internet.

Låt oss inte säga alltför mycket om stilen. Låt oss inte heller uppehålla oss kring eventuella paralleller till Thomas Hobbes kända inledning till Leviatan – från «universell mekanik» till «universell fiberoptik». Låt oss bara konstatera att vi har att göra med en närmast parodiskt smörig nätromantik, skriven av undertecknad.

Begreppet »distribuerad« är intressant. En snabb undersökning av dess etymologi pekar mot åtminstone tre konnotationer från latinet: Först, »dis« – att dela upp – och sedan »tribuere« – att tilldela.

I fallet om den distribuerade hjärnan handlar detta om att tanke-trådar som tidigare rymdes i våra enskilda, inneslutna hjärnor liksom förgrenat sig ut till diverse servrar. Det finns även en tredje konnotation, »tribus«, alltså stam. Distribution handlar alltså till stor del om skapandet av grupper, sammanslutningar eller associationer.

Låt oss slutligen också notera att denna tanke om den distribuerade hjärnan skrevs fram som en kritik av FRA-lagen.

FRA-lagen träder i kraft efter årsskiftet. Staten får då helt nya möjligheter att se rakt in i min distribuerade hjärna [och därmed] förutspå mina framtida beteenden.

Det slående i sammanhanget är ju att den nya teknikens förutspående av beteenden kanske inte främst kom att påverka vår relation till den övervakande staten. (Nu drömmer vi ju totalitära drömmar.) Snarare kom möjligheten att förutspå och manipulera beteenden att påverka vår offentlighet. Låt oss inte gå in på detaljerna kring detta ännu. Vi känner till begrepp som polariserande algoritmer och filterbubblor. Vi känner till att sociala medier har vapeniserats av de som vill destabilisera statsskick. Vi känner till att företaget Facebook insåg att plattformen Facebook har skapat avsmak inför ordet »Facebook«. Därav det nya företagsnamnet Meta.

Med andra ord: De nätromantiska drömmarna från det tidiga 00-talet grusades. Då var tanken om den distribuerade hjärnan romantisk, nu rymmer den främst dystopiska konnotationer. Det vilar en grym ironi i det faktum att texten publicerades på en gruppblogg upplagd på domänen bevarainternet.se. Internet från det tidiga 00-talet bevarades inte. Vi miste något i slutet av den lyckliga period som ibland kallas »det långa nittioåret« – alltså tidsfönstret mellan murens fall och den kristid som börjar 2008.

Vad vi mist? Detta blir tydligt om vi går tillbaka till början av denna period, då offentligheten ännu inte hade blivit digitalt medierad.

Slackern vid historiens slut

Det långa nittiotalets början fångas fint i en scen från Richard Linklaters film *Slacker*: En yngling bryter sig in i en åldrings hus. Ynglingen blir påkommen av åldringen, som visar sig vara en anarkist. Anarkistgubben lovar att inte ringa polisen – han hatar polisen, sannolikt mer än ynglingen – och de påbörjar en lång konversation. Åldringen lär ynglingen allt han kan om kampen och revolutionen. Det talas om »the propaganda by the deed«, men i samtalet – och i filmen som helhet – verkar det finnas en underliggande känsla av att inga faktiska dåd är förestående. Tankeslott finns till för att tänkas, för att förundras över, och för att skrattas åt.

Slacker färdigställdes 1990, men kom att distribueras till en bredare publik året därpå, via Sundance-festivalen. Filmen utspelar sig en varm sommar i Austin, Texas, och kameran följer en lös samling karaktärer runt i staden. Handlingen är lika löst sammansatt, och bygger på sammanflikade monologer eller dialoger på teman som metafysik, radikal politik, konspirationer, och existensens vedermodor. I senare intervjuer beskriver Linklater filmens protagonister som innestängda i sina tankevärldar; som paralyserade av frågan om hur de skall kunna skapa förändring i världen. Samtidigt skulle karaktärerna i filmen inte nödvändigtvis hålla med honom om detta. Som en av dem säger: »Withdrawing in disgust is not the same as apathy«.

Gamlingen och ynglingen, såväl som de andra protagonisterna, är alltså djupt investerade i sina tankeslott, men förhåller sig till dessa idéer såsom artefakter på ett arkeologiskt museum. Åldringen

älskar att prata anarkism, men inte om kommande aktioner som skall verka som skuggor från en alternativ framtid. Han talar endast i imperfekt.

Det är osannolikt att Linklater läste Francis Fukuyama under produktionsprocessen, men filmen är en perfekt iscensättning av det tänkta museum som Fukuyama beskrev i slutet av sin kända artikel om slutet på historien. I texten, som publicerades 1989 i *National Interest*, skriver Fukuyama:

In the post-historical period there will be neither art nor philosophy, just the perpetual caretaking of the museum of human history. I can feel in myself, and see in others around me, a powerful nostalgia for the time when history existed.

Fukuyamas nostalgi är på många sätt densamma som artikulerats av Mark Fisher och Franco Bifo Berardi. De »hemsöks« av minnet av en radikalt annorlunda framtid – måhända en mer rättvis framtid – som aldrig materialiserades. Deras vuxna liv präglades av »det långsamma upphävandet av framtiden«. Utifrån deras position är det politiska ett medel att återuppliva drömmen som de mist; drömmen om en annan framtid.

Samtidigt är Fukuyamas, Fishers och Berardis nostalgi inte min. Jag känner istället en stark nostalgi inför just denna förtrollade tid då historien inte längre existerade. Naturligtvis vet jag att denna tid var en parentes i världshistorien – en besynnerlig lucka i tiden. För övrigt: Den ursprungliga titeln för *Slacker* var just *No Longer / Not Yet*. Inte längre, inte ännu. Någonting har slutat, men inget har börjat.

Att längta tillbaka till slutet på historien är inte oproblematiskt. Fishers och Berardis hållning innebär en tilltro till ett viss historisk-

politiskt projekt; min längtan till ett fönster i tiden som ligger utanför historien kan beskyllas för att vara opolitisk, solipsistisk, och cynisk. Sådan cynism är inte oskyldig: Viktiga analyser av hur senmodern ideologi fungerar – jag tänker på Peter Sloterdijks kritik av det cyniska förnuftet, och Slavoj Žižeks ideologibegrepp – bygger delvis på tanken om hur cynism gör oss medgörliga.

Vidare är den plats från vilken jag upplevde nittiotalet en problematisk sådan. Mitt nittiotal är den tidsliga motsvarigheten till Crystal Palace, såsom samme Sloterdijk beskriver detta kristallpalats – en bubbla som är privilegierad, luftkonditionerad, säkrad från världens faror. (Som att sitta i ett bevingat aluminiumrör på tiotusen meters höjd – det är inte hållbart, någon gång måste man landa.)

Samtidigt kan dessa legitima våndor över slackerns cynism leda oss till att upptäcka den alternativa cynism som förgiftar vår tids offentlighet. Slackerögonblicket hjälper oss fånga vad vi mist. För det första: I en värld där ingenting står på spel kan fascinationen inför tankeslott släppas fri. *Slacker* gjordes på en tid då konspirationsteorier fortfarande var uppfriskande tankelekar. Idag utgör de som bekant ett gift. Något tillspetsat: Cynismens uppsida är att den skapar utrymme för vad som idag framstår som en oförstörd kärlek till tankevärlden.

Idag är det svårare att ge sig hän åt denna oförstörda kärlek till tankeslott. Den kritiska offentligheten har förgiftats av att vi nu tvingas ifrågasätta alla idéer vi möter. Att älska på samma sätt som karaktärerna i *Slacker* förutsätter att man tillåter sig att fetischera idéer – att ignorera den smutsiga produktionsprocess som gjort att idén trätt in i ens sinne. Detta framstår idag som våghalsigt, för vi vet att alla teoretiska ingivelser som möter våra sinnen har hamnat där via affekt-maximerande algoritmer. Vi vet att den mest kittlande sys-

temkritiken kan ha hamnat på våra skärmar som en del av destabiliserings- och påverkanskampanjer.

Alltså har en cynism inför världen har bytts mot en cynism inför tankevärlden. Denna vår tids cynism fanns redan inneboende i tanken om den distribuerade hjärnan, men den artikulerades inte då. Min nätromantiska bloggtext från 2008 är som sagt smörig, men dess främsta svaghet är dess brist på framsyn. Jag anade att föreställningen om den distribuerade hjärnan skulle kunna underminera bilden av oss själva, men underskattade vad den skulle göra med den kritiska offentligheten.

Redan då spekulerade jag och mina bloggvänner om att den framväxande digitala verkligheten skulle forma subjekt som skiljer sig från de individuella subjekt som började formas under upplysningen. Dessa nya subjekt skulle, gissade vi, hemsökas av en krypande känsla att vi inte alls är individer. Hur unik är jag egentligen, om Amazon vet vad jag vill läsa efter jobbet, om ICA vet vad jag vill äta till kvällsmat, om Google vet vad jag vill göra imorgon?

Med andra ord var vi beredda på hur synen på människans handlande skulle förändras. Det vi inte anade var vad den digitala verkligheten skulle göra med synen på vårt tänkande, och i förlängningen med demokratin. 00-talet blev 10-tal, 10-talet blev 20-tal, och det har blivit plågsamt tydligt hur bilden av tänkandet, den kritiska offentligheten, och den liberala demokratin är intimt sammankopplade. Detta tar oss tillbaka till Ransäter.

Intelligensens förskräckande lag

Geijer befinner sig under 1830-talet mitt i etablerandet av den struktur som nu verkar hotad. Som vi redan sett bidrog han till formandet av den kritiska offentligheten. Intressant nog handlade

hans bidrag till denna offentlighet främst om uppkomsten av det liberala subjektet – om individen. I en text publicerad 1997 i *Ord & Bild* – i anslutning till 150-årsminnet av Geijers död – uppehåller sig Ola Larsmo vid Geijers *Om vår tids inre samhällsförhållanden*. Denna föreläsningsserie, som publicerades som bok 1844, leder Larsmo till en spännande spekulation: Om bara Geijer hade levt hela vägen fram till 1848 så skulle han sannolikt graviterat mot socialismen.

I Geijers bok märks den föreställning om en oundviklig utjämning som även finns i hans samtida favoritförfattare Alexis de Tocqueville. Moderniteten trycker på – detta är en tankeera då allt kan förstås i termodynamiska termer. De gamla skråen (korporationerna) kommer oundvikligen att rämna, eftersom individualismen bryter igenom. Detta är ett oundvikligt faktum. Amerikanske publicisten Irving Kristol sade att en nykonservativ är en liberal som blivit »mugged by reality«. Geijer var det motsatta: Han var en konservativ som blev »överfallen« av modernitetens hårda verklighet.

I denna nödvändiga drift mot individualism kommer i gengäld nya associationer uppstå: »Fram går denna lag, som förer människorna allt närmare till varandra; fram går den oupphörligt». Denna lag är – för att tala med Marshall Berman – en slags Faustisk pakt. Den är en »källa till elände eller sällhet«, till »civilisationens välsignelse eller förbannelse«.

Och likväl är detta människornas, nödvändigt stigande, beroende av varandra ett förhållande, som rättvisan alltmer kan ordna, som billigheten allt mer kan förmildra, som kärleken kan göra till ömsesidig vinning!

Larsmo tolkar dessa passager som förebådande en socialdemo-

krati. Konfliktförhållanden kommer att uppstå, men dessa kan hanteras av nya sammanslutningar – exempelvis folkrörelserna. Som Geijer skriver: »Alla dessa bolag, sällskap, föreningar för egna och allmänna ändamål, [som] hör till tidens tecken.«

Notera att vi här är tillbaka på den tredje konnotationen till distribution; den som rör skapandet av associationer. Detta blir alltmer tydligt om vi fäster blicken på hur offentligheten skapar sammanslutningar av sinnen. Geijer fäste stor vikt vid intelligensens plats i moderniteten – denna spelar en central roll i den vådliga färd han såg att mänskligheten stod inför. Geijer skriver om »intelligensens växande andel i arbetet«, och om det »stigande ömsesidiga beroende« som är »civilisationens oundvikligaste resultat«. Här finns en »nödvändighet« av »en i sanning förskräckande karaktär«.

Och likväl är denna nödvändighet ingen annan, än intelligensens egen inneburna lag!

Intelligensens inneburna lag. Kan vi omtolka tankefiguren kring upplösning av korporationer, uppkomsten av individuella subjekt, och en därpå följande tendens till sammanvävning av dessa individer? Kan vi se våra förskräckligt distribuerade hjärnor som ett uttryck för Geijers associationsprincip, applicerad på intelligensen?

Om vi tillåter oss själva att fortsätta denna tanke är det tydligt att intelligensens associationsprocess har tendenser att urarta. Återigen – vår digitala offentlighet har förvrängts, kommersialiserats, och vapeniserats. Det finns goda skäl att känna sig kluven, på samma sätt som Geijer var kluven inför individualiseringen. Han såg att den gjorde storverk i att bryta ned de gamla skråna, och därmed skapa utrymme för frihet. Samtidigt oroande han sig för dess samhälls-ekonomiska effekter, och önskade sig en individualisering som stannade halvvägs. På samma vis kan vi önska oss en

intelligensens associationsprocess som också stannar halvvägs. I en sådan fortskrider skapandet av alltmer finstämda samtal, samtidigt som cynismen inför tankevärlden hålls tillbaka.

Låt oss avsluta på ett sätt som Geijer antagligen uppskattat – med en uppbygglig lärdom från Tocqueville. Detta är rimligt, givet den allmänna uppgivenhet som jag givit uttryck för i denna text. Som Anders Ehnmark skriver: »Tocqueville stiger, då hoppet sjunker»*. En viktig poäng i Tocquevilles *Om demokratin i Amerika* är att inte låta sig luras av demokratin's fula yta. I perfekt motsats till Platon menar han att demokratin är bättre än den ser ut. Kanske gäller detta även för den förskräckligt distribuerade hjärnan? Kanske är det så att vår offentlighet – fula algoritmer och påverkanskampanjer till trots – trots allt levererar ett passabelt kollektivt förnuft?

I så fall förutsätter det att vi på allvar kan tro att dessa fula aspekter av vår offentlighet i stort är ett ytfenomen som ännu inte förändrat demokratin på djupet. Tocqueville menar att demokratin förutsätter just en tilltro till att systemet verkligen fungerar – trots sin fulhet. Det är delvis denna tilltro som står på spel när vi diskuterar offentligheten och vår cyniska hållning till tankevärlden. Demokratin har alltid något att bevisa för medborgarna. Alternativet som alltid hägrar är en återgång till tidigare, mer despotiska styrelsesätt. Totalitära drömmar kan alltid återuppväckas.

* Se Anders Ehnmark, Slottet: *En essä om Alexis de Tocqueville*, Norstedts, 1990, sidan 154.